

Miroslava Malešević

Plava čarapa

Nadežda Četković, *Plava čarapa, U otkrivanju identiteta Svetlane Knjazev-Adamović, filofske spisateljice i logičarke*, "K.V.S.", Beograd 1999. (Edicija "Sećanje žena")

U eseju "Traganje za nevidljivom ženom", nastalom kao predgovor knjizi *Herstory - žene koje su promenile svet*, Glorija Stajnem (Steinem) priča o sudbini američkih žena pilota koje su se, početkom šezdesetih godina, kandidovale za učešće u Nasinom kosmičkom programu "Mercury", položile s najvišim ocenama sve testove za astronaute, a onda, odlukom (muških) šefova, da žene neće dalje učestvovati, jednostavno uklonjene s programa. Ubrzo su bile potpuno zaboravljene. Šira javnost nikada nije saznala da je trinaest od dvadeset pet kandidatkinja postiglo iste rezultate kao i slavni Glen i Šepard, niti je ikakva medijska pažnja pratila njihove kasnije pojedinačne letačke poduhvate. U zvaničnu istoriju američkih kosmičkih letova njihova imena nisu upisana; dokumentarni film koji detaljno prati hronologiju osvajanja kosmosa uopšte ne pominje da su te žene ikada postojale, kaže Glorija Stajnem. Taj primer ubedljivo pokazuje da je istorija, koju naravno pišu pobednici, sve do naših dana bila gotovo ekskluzivno muška stvar. Istorijske knjige opisuju muške ratove, muška postignuća i muška otkrića. One retke žene koje se u njima pojavljuju najčešće su majke ili sestre slavni muškaraca. Naravno, žene su uvek bile u stvarnoj povesti ("Woman is and makes history"), ali mi sve donedavno nismo imali pristup interpretaciji te povesti. S jačanjem svesti o virtuelnoj nevidljivosti žena u istoriji, jačala je i potreba za njenom reevaluacijom. U programe ženskih studija na univerzitetima i školama u svetu počela je da se uvodi istorija žena. Konačni cilj takve istorije nije da se iz nje isključi polovina čovečanstva, već da se u nju vrati ona polovina koja je bila izostavljena. Ne samo da bi se odalo priznanje onim velikim ženama iz prošlosti koje su stvorile osnove za današnja ženska postignuća u nauci, politici, umetnosti, već da se celokupna priča o prošlosti upotpuni i sagleda i iz drugog ugla. Ili, kako je to u pomenutoj knjizi duhovito formulisano - da se istorija (History), ili Njegova Priča, dopuni Njenom (Herstory).

Unutar te generalne ideje počeli su u protekloj deceniji da se razvijaju projekti ženskih ličnih istorija vezanih za različite kulturne, ekonomske i političke tradicije iz kojih potiču. Nakon sloma komunizma, raspada Sovjetskog Saveza i ratova na prostorima prethodne Jugoslavije, naglo je porasla želja žena na Zapadu da saznaju kakav je bio položaj žena u socijalizmu, šta je za njih značila tranzicija, itd. - i da podrže ženske pokrete u tim zemljama. Napisane su mnoge studije o situaciji žena i politici roda (gender) u socijalizmu. Pokazalo se brzo, međutim, da su problemi i iskustva žena u bivšim komunističkim zemljama bili drugačiji od onih koje su imale žene u Americi i zapadnoevropskim zemljama kad je tamo počeo feministički aktivizam, da se feminizam razvijao vrlo

različito u različitim okolnostima, da ima mnogo međusobnog nepoznavanja i nerazumevanja, konačno, da je za sagledavanje i razumevanje iskustva žena u socijalizmu potreban pogled iznutra, iz lično proživljenog po važećim društvenim pravilima. Bilo je zapravo potrebno da žene iz bivših komunističkih zemalja same definišu sopstvene probleme, na sopstvenom jeziku i u odnosu prema sopstvenim nacionalnim, kulturnim i političkim iskustvima.

Zamisao da se započne s beleženjem sećanja žena koje su svoj vek proživele u socijalizmu, s ciljem boljeg razumevanja njihovog položaja u tim društvima, potekla je od Jirine Šiklove, osnivača ženskih studija u Pragu. Cilj takvog projekta bio je stvaranje arhive ženskih životnih priča na osnovu koje bi se mogle pisati studije o ženama u socijalizmu, uticaju ključnih istorijskih događaja na njihove živote, učešću žena u njima, viđenju tog perioda iz ženske perspektive, itd. Projektu pod nazivom "Sećanje žena .... traganje za identitetom žena u socijalizmu", koji koordinira Pavla Fridlova iz Praga, priključili su se ubrzo centri za ženske studije iz Krakova, Zagreba, Novog Sada.

Nadežda Četković započela je kod nas ediciju "Sećanje žena" knjigom *Plava čarapa* u kojoj je predstavljena životna priča Svetlane Knjazev-Adamović, filozofkinje i logičarke, profesorke na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Gledano strogo prema koncepciji projekta, i samo na prvi pogled, izbor ličnosti kojom započinje ova serija razgovora o iskustvima žena u socijalizmu, čini se neodgovarajućim. Svetlana Knjazeva niti je bila niti je danas "nevidljiva", naučnu karijeru, punu afirmaciju i ugled stekla je u socijalističkoj Jugoslaviji i to u oblastima koje su tradicionalno pripadale muškarcima – matematičkoj logici i teoriji saznanja, nije bila diskriminisana u struci zato što je žena, nije hapšena ni izbacivana s posla zbog onoga što je pisala i govorila. Međutim, kad se pročita ovo izuzetno lično svedočenje o vremenu i događajima koji su obeležili epohu socijalizma kod nas, borbi koju je sa istomišljenicima neprekidno vodila protiv represije vlasti prema onima koji su "štrčali", ceni koju je plaćala da očuva sopstveni integritet i ugled svoje struke, postaje jasno da je Nadežda Četković napravila pravi izbor. Razgovori koje su njih dve vodile tokom zime i proleća 1999. godine, raspoređeni u knjizi u šest poglavlja, obuhvataju, hronološkim redom, period od blizu sedamdeset godina, od Svetlaninog najranijeg detinjstva do poslednjih tragičnih događaja u zemlji o kojima ova umna žena i angažovana intelektuala daje svoj sud i mišljenje.

Svetlana Knjazeva potiče iz porodice ruskih emigranata. Detinjstvo i prvu mladost provela je u Beloj Crkvi, s majkom i njenim roditeljima. U porodici u kojoj se favorizovalo liberalno vaspitanje, uz dedu koji je svoj pedagoški talenat na najlepší način primenio u odgoju svoje unuke, i majku, u potpunosti posvećenu jednoj kćeri, a uz to obrazovanu i samostalnu ženu, Svetlana je imala sve dobre uslove da izraste u zadovoljnu, stabilnu, odgovornu i samosvesnu ličnost. Njene uspomene na igre s dedom, otkrivanje sveta literature s majkom i majčin nenametljivi uticaj na formiranje njenog književnog ukusa, moralne poduke koje je od nje stekla, uvažavanje samostalnih odluka na koje se devojčica rano odvažila, svedoče o neobično sretnoj mladosti u kojoj je od porodice dobila pun podsticaj da u život krene slobodno i sigurnim korakom. Uspomene iz Bele Crkve obuhvataju i period rata i posleratne obnove i učvršćivanja nove vlasti u zemlji. U njima Knjazeva iznosi niz

etnografskih detalja vezanih za život u provincijskom gradu, kroki potezima rekonstruiše svakodnevni život u etnički i kulturno šarolikoj vojvođanskoj sredini. Većina tih priča tiče se onih manje poznatih događaja u našoj istoriji, kao što su odnosi među ljudima tokom okupacije, ulazak kolonista na imanja proteranih nemačkih građana, akcije otkupa koje je sprovodila nova vlast, itd. Svaku od njih nastojala je da vidi svojim ondašnjim očima, "neispravljene" i neprevrednovane kasnijim iskustvom. Takva je, na primer, epizoda o početku okupacije, naglom kontaminiranju dotadašnjeg mirnog suživota i tolerancije među pripadnicima različitih etničkih skupina, podozrenjem i netrpeljivošću. Domaći Nemci počeli su da se osećaju i ponašaju superiorno, kao vlast; devojčica Svetlana bila je besna što su njeni vršnjaci naprasno "zaboravili" srpski. Nekoliko godina kasnije, kad su se uloge žrtve i zločinca promenile, grad je, seća se ona, ravnodušno posmatrao progon Nemaca u logore, potpuno nezainteresovan za sudbinu nekadašnjih komšija, ne samo onih koji su podržavali okupatorsku vlast, već i svih drugih koji joj se nisu suprotstavili. Prizivanje u sećanje tih događaja, i insistiranje Nadežde Četković na opisu emotivnih reakcija Svetlaninih sugrađana prema tim događajima, kao da anticipiraju situaciju koja će se, samo nekoliko nedelja po završetku knjige, dogoditi na Kosovu, proterivanjem Srba, i ravnodušnošću sveta nad osvetničkim ponašanjem doskorašnjih žrtava, i otvara pitanja kolektivne odgovornosti i kolektivne kazne nad svim pripadnicima nekog naroda.

Veći deo knjige posvećen je uspomenu vezanim za intelektualna i politička previranja u prethodnoj Jugoslaviji, od 60-ih godina do raspada zemlje, odnosno dolaska Miloševića na vlast. Prirodno, većina tih uspomena vezana je za Beogradski filozofski krug kome je pripadala. Burni događaji oko 68. godine, odnos vlasti prema novim tokovima humanističke misli koji su potekli s Beogradskog i Zagrebačkog univerziteta, udaljavanje osmoro profesora sa Filozofskog fakulteta, posmatrani su ovde iz njenog ličnog ugla; Svetlana Knjazeva analizira one manje poznate događaje, ono što se dešavalo iza kulisa te javne scene, borbu u kojoj je i sama učestvovala da se sačuva struka i ljudi koji su se, u pokušaju ostvarenja projekta demokratskog socijalizma, sudarili s rigidnošću partijske države, polemike i pregovore, ali i njihove međusobne razmirice, lične sujete i netoleranciju. Iako je tu reč o dokumentima vezanim, ipak, za lokalnu scenu i davno prošlo vreme od koga nas deli i period "I posle Tita Tito" i nacionalistička "Slobo slobodo" euforija, raspad države i ratovi, vredi da ih s pažnjom pročita i šira, i mlađa publika koja se tog vremena i ne seća. Upravo zbog događaja koji će im uslediti i boljeg razumevanja uloge intelektualaca u njima, te shvatanja težine odgovornosti nekadašnjih vodećih disidenata za stavljanje u službu ideologije koja je odvela zemlju u ratove i razaranja.